

MICHAL KALECKİ VE KLASİK-MARKSİST İKTİSADİ ANALİZ*

Hüseyin ÖZEL

(Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü 06532 Beytepe, ANKARA)
ozel@hacettepe.edu.tr

Özet:

Bu yazıda, Michal Kalecki'nin iktisadi analizi ele alınmakta ve bu analizin, Keynesyen analizle önemli benzerlikler gösterse de, aslında kaynağını Klasik-Marksist iktisadi düşünce okulundan aldığı ileri sürülmektedir. Yazının temel argümanı, Kalecki'nin analizinin üç temel özelliği, yani efektif talep ilkesi, bölüşüm ve "monopol derecesi" yaklaşımı olarak bilinen eksik rekabet kuramının analizin boyutunu Keynesci kısa dönem etkilerinden, özellikle bölüşüm paylarındaki ve yatırımlardaki dalgalanmaların önemli olduğu, uzun dönemli sermaye birikimi sorununa uzattığı, bunun ise özünde Klasik-Marksist bir analiz çerçevesini tanımladığıdır. Bununla birlikte, yazıda ayrıca Klasik-Marksist iktisadın üzerinde durduğu "çekim merkezleri" olan uzun dönem denge değerlerinin nasıl ortaya çıktığı ve kalıcı etkilerin neler olduğunun gösterilmeyişinin Kalecki'nin yaklaşımının kapsamını daraltarak kendi başına yerleşik iktisada bir alternatif olarak görülme olanağını azalttığı düşünüldüğü savunulmaktadır.

Abstract:

Michal Kalecki and the Classical-Marxian Analysis

This paper examines Michal Kalecki's economic analysis and argues that this analysis, even if it displays some important similarities to the Keynesian theory, takes its root from the Classical-Marxian school of

* Bu yazının daha önceki biçimini okuyup öneri ve eleştiride bulunan İbrahim Tanyeri'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Anahtar Sözcükler: Kalecki, monopol derecesi, artan risk ilkesi, bölüşüm teorisi, çekim merkezleri.

Keywords: Kalecki, degree of monopoly, principle of increasing risk, distribution theory, centers of gravity.

thought. The basic argument of the paper is that the three building blocks of Kalecki's economic analysis, namely the principle of effective demand, distribution theory and Kalecki's theory of imperfect competition that is known as the "degree of monopoly", together stretches the extent of economic analysis beyond Keynesian short term influences, especially to the problems of long run capital accumulation, for it emphasizes the effects of the changes in the distributive shares and in investment on the capital accumulation process, which gives capitalist system its fundamental instability. However, the paper also argues, the fact that Kalecki's analysis overlooks the formation of long run equilibrium values of prices, or the "centers of gravity", upon which the Classical-Marxian school focusses, restricts this approach's analytical power which could make it a real alternative to the orthodox economics.

GİRİŞ

Polonyalı iktisatçı Michal Kalecki, iktisadi düşünce tarihinde kendine özgü bir analiz çerçevesi geliştirmiş olan önemli bir iktisatçıdır. Bu analiz çerçevesi, yerleşik neoklasik iktisattan farklı olan ve ona alternatif olabilecek bir çerçeve olarak görünmektedir. Bununla birlikte, Kalecki'nin analizinin kimi bakımlardan hem Klasik-Marksist iktisadi düşünce okuluna, hem de Keynes'in analizine yakın olduğu dikkat çekmektedir. Analiz, bir yandan Klasik yaklaşıma benzer bir biçimde bölüşüm sorunlarını temel sorunlar olarak ele alırken, öte yandan da Keynes ile birlikte anılan "efektif talep" ilkesini bölüşüm teorisiyle bütünleştirmektedir. Bu bakımdan neoklasik iktisada alternatif geliştirmeye çalışan iktisatçıların dikkatlerini Kalecki'ye yöneltmesi şaşırtıcı görünmemektedir.

Kalecki'nin efektif talep ilkesini, Keynes'in *Genel Teori*'sinden bağımsız olarak, hatta bu kitabın yayınlanışından da önce Lehçe yayınlanmış olan yazılarında, formüle etmiş olması onun "Keynes devrimi"nin kaynaklarından birisi olarak görülmesi gerektiği düşüncesini desteklemektedir; hatta öyle ki, eğer bu yazılar İngilizce olsaydı, bugün "Keynes devrimi" yerine "Kalecki devrimi"nden söz etmek bile mümkün olacaktı (Dobb, 1973: 221). Bu bakımdan, Kalecki'nin iktisadi yaklaşımlarının daha çok "Post Keynesyen" iktisat anlayışına yakın olduğu, hatta bu yaklaşımın Post Keynesyen yaklaşımın kurucu ögesi olduğu görüşü sık sık ileri sürülmektedir (Sawyer, 1985, 1996; Arestis, Dunn ve Sawyer, 1999).¹ Yine de, ünlü Marksist iktisatçı Maurice Dobb'un da vurguladığı gibi, Kalecki'nin iktisadi analizi, Klasik-Marksist iktisadın da yabancı olduğu bir dünyayı betimlemekte, hatta bu analizin Rosa Luxemburg'un vurguladığı Marksist "artık değer gerçekleşmesi" sorununu temel aldığını söylemek de mümkün gözükmemektedir (Dobb, 1973:

221). Dolayısıyla, Kalecki'nin yaklaşımının bir bütün olarak hem Klasik-Marksist iktisadi düşünce okuluna, hem de Keynesyen okula yakın durduğu, ya da her ikisinin bir sentezi olarak görülebileceği de ileri sürülebilir. Böyle bir görüşü desteklemek üzere, aslında bir düşünce okulu olarak "Post Keynesyen" iktisadın temel özelliklerini ortaya koyma ve yaklaşımın içindeki değişik akımları sınıflama yolundaki en önemli çabalardan birisi olan Geoffrey Harcourt ile Omar Hamouda (1988) tarafından yapılan bir sınıflamadan yararlanılabilir. Harcourt ve Hamouda, Post Keynesyen yaklaşımın üç temel akımı birlikte barındırdığını ileri sürmektedirler. İlk olarak, Klasik-Marksist okuldan gelen ve daha çok Sraffa'ya izleyen (Garegnani, Eatwell ve Milgate gibi iktisatçıların temsil ettiği), ve Keynesci sistemin uzun dönem denge çözümleriyle (kar oranının tekdüzeliği ile tanımlanan "normal değerler" ile) ilgilenen "Neo-Rikardiyen" yaklaşım; ikincisi, yine yöntembilgisel olarak Klasik-Marksist okula yakın görünse de aslında Robinson ve Kalecki'nin öne çıktığı, aynı zamanda da Kaldor ve Pasinetti gibi "Cambridge Ekolü"ne mensup olan iktisatçıların yer aldığı ve daha çok dinamik analiz üzerinde yoğunlaşarak büyüme ve bölüşüm arasındaki ilişkileri dikkate alan yaklaşım ve son olarak daha çok Davidson, Minsky, Shackle, Sydney Weintraub gibi iktisatçıların temsil ettiği, belirsizliği vurgulayan, paranın ve parasal ücretlerin ekonominin işleyişinde oldukça önemli olduğunu düşünen, parasal ve reel kesim arasındaki karmaşık ilişki ve etkileşimleri öne çıkaran yaklaşım. Bu son yaklaşım bir kenara bırakılacak olursa, Kalecki'nin, Joan Robinson ile birlikte,² Klasik-Marksist gelenek ile Keynesci okul arasında önemli bir bağlantı noktasında yer aldığı tartışmasız görünmektedir. Ancak bu yazıda Kalecki'nin yaklaşımının özellikle bölüşüme verdiği ağırlık bakımından Klasik-Marksist düşünce okuluna daha yakın olduğu ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, Kalecki'nin benimsediği yaklaşımın yöntembilgisel bakımdan en büyük eksikliği, ekonomideki uzun dönem dengesini tanımlayan "çekim merkezleri" olarak görülen ve tekdüze kar oranıyla tanımlanan "doğal fiyatlar"ın (ya da "normal değerler"nin) merkezinde yer aldığı Klasik iktisattan (Özel, 2001, 2002) çok, eksik rekabet yaklaşımının benimsendiği ve doğal fiyatlar yerine analizini daha çok piyasa fiyatlarına dayanıyor görünmesidir. Bunu gösterebilmek için yazının ilk üç bölümünde Kalecki'nin gelir, eksik rekabet ve yatırım analizleri ele alınarak bu üç analizde de bölüşümün merkezi bir yer tuttuğu gösterilecek, daha sonra da bu yaklaşımın Klasik-Marksist yaklaşımına olan ilgisi değerlendirilecektir.

I. KALECKİ'NİN GELİR VE BÖLÜŞÜM ANALİZİ

Kalecki, "Kapitalist Ekonominin Dinamikleri Üzerine Seçme Yazılar" başlıklı kitabının girişinde, "ilk yazılarımda bile varolan, efektif talep teorisiyle

milli gelirin bölüşümü hakkındaki görüşlerimin konu hakkındaki yazılarımda değişmeden kaldığını gözlemek ilginç” (Kalecki 1971a: viii) diye yazıyor. Aslında, Kalecki'nin efektif talep ile bölüşüm hakkındaki görüşlerinin birbirini tamamladığı söylenebilir, çünkü efektif talebi belirleyen iki unsur olan yatırım ve tüketim, Kalecki'nin analizinde, bölüşüm payları olan karlar ile ücretlere karşılık gelmekte ve yatırımdaki değişmeler aynı zamanda ücretlerle karları değiştirerek bölüşüm paylarını da etkilemektedir. Bunu görebilmek için öncelikle karların nasıl belirlendiğinin ortaya konması gerekmektedir. Kalecki'ye göre (1971b), hükümet harcamaları ve vergilerin bulunmadığı kapalı bir ekonomide Gayri Safi Milli Hasıla, tanım gereği yatırımlar ile tüketimin toplamı olacaktır. GSMH aynı zamanda, işçilerle kapitalistler arasındaki bölüşüm paylarının da bir toplamıdır. İşçilerin gelirleri, ücretlerle maaşlardan oluşurken kapitalistlerin gelirleri ise gayri safi kardan (amortisman ile dağıtılmamış karlar, temettüer ve şirketler dışında kalan firmalardan çekilen para ile rant ve faizi de içerecek biçimde tanımlanmaktadır) oluşmaktadır. Dolayısıyla bilanço terimleri ile bu ilişki şöyle gösterilebilir (bütün değişkenler reel olarak tanımlanmaktadır):

Gayri Safi Karlar (P)	Gayri Safi Yatırım (I)
Ücretler ve Maaşlar (W)	Kapitalistlerin Tüketimi (C _k)
	İşçilerin Tüketimi (C _w)
<hr/>	<hr/>
GSMH	GSMH

Ayrıca, işçilerin tasarrufta bulunmadığı varsayımını da yaparsak, işçilerin tüketimlerinin gelirlerine eşit olduğunu da kabul ediyoruz (C_w = W) demektir (Dolayısıyla W, bundan böyle hem işçilerin gelirlerini, hem de tüketimlerini simgeliyor diye kabul edilecektir). Bu durumda,

$$\text{Gayri Safi Kârlar} = \text{Gayri safi yatırım} + \text{Kapitalistlerin tüketimi}$$

olacaktır. Simgesel olarak:

$$P = I + C_k \quad (1)$$

Bu ilişki aslında bir teori olmaktan çok bir özdeşliktir. Ancak Kalecki, nedensellik ilişkisinin eşitliğin sağından soluna doğru olduğunu, çünkü kapitalistlerin belirli bir dönemde bir önceki döneme göre daha fazla tüketim ve yatırım yapma kararı alabileceklerini, ancak daha fazla kar elde etme kararını kendi başlarına veremeyeceklerini ileri sürmektedir. Bu durumda, kapitalistlerin karlarını belirleyen değişkenlerin onların tüketim ve yatırım kararları olduğunu

(tersi değil) düşünen Kalecki'ye göre, özdeşlik bir teori halini almaktadır. Ne var ki, geçmişte elde edilen karlar kapitalistlerin bugünkü tüketim ve yatırım kararlarının önemli bir belirleyicisi olsa da, kapitalistlerin verdikleri kararlar sonucu gerçekleşen tüketim ve yatırım her zaman geçmiş dönemde elde edilen karlara tam olarak eşit olmak zorunda değildir. Bu da karların zaman içinde neden dalgalanmalar gösterdiğini açıklamaktadır (Kalecki 1971b: 79).³ Başka deyişle, kapitalistler verdikleri kararlarla “kendi kaderleri hakkında söz sahibi” (Kalecki 1971c: 13) olsalar da, karlar nesnel faktörlere bağlı olduğundan yalnızca kapitalistlerin kararlarına bağlı olmaktan uzaklaşmakta ve dalgalanmalar göstermektedirler.

Öte yandan, kapitalistlerin tüketim fonksiyonunun karlara bağlı olduğunu varsayarsak,

$$C_k = q P \quad (2)$$

yazmak mümkündür. Burada, q ($0 < q < 1$), karlardan ne kadarının tüketime ayrıldığını gösteren oran, ya da kapitalistlerin “tüketim eğilimi”ni gösteren katsayıdır. Dolayısıyla, (1) ve (2)'den hareketle,

$$P = I/(1 - q) \quad (3)$$

yazılabilir. Burada, $[1/(1-q)]$ ifadesi, “kar çoğaltanını” göstermektedir. Buradan milli gelir ilişkisine de ulaşmak mümkündür. Milli gelir (Y), tanım gereği ücretler (ya da işçilerin tüketimi) ile karların toplamına eşittir:

$$Y = W + P \quad (4)$$

Yine, işçilerin gelirlerinin (ücret ve maaş) iki bölümden, yani, milli gelirin belirli bir oranı, λ ile (burada, $0 < \lambda < 1$ 'dir) ifade edilmiş olan kol işçilerinin (“mavi yakalı”ların) ücretleri λY ile sabit bir büyüklük olduğu varsayılan maaşların B (“beyaz yakalı”ların gelirlerinin) toplamına eşit olduğu kabul edilirse (Kalecki 1971d), yani

$$W = B + \lambda Y \quad (5)$$

ise, bu durumda (3), (4) ve (5)'ten hareketle,

$$Y = [I + B(1 - q)]/[(1 - q)(1 - \lambda)] \quad (6)$$

yazılabilir. Burada, yine $[1/(1 - q)(1 - \lambda)]$, milli gelir çoğaltanını ifade etmektedir.

Görüldüğü gibi Kalecki'nin efektif talep kuramı, doğrudan bölüşüm teorisine dayanmaktadır. Bölüşüm, aşağıda görüleceği gibi, yalnızca milli gelir ve efektif talebin açıklanmasında değil, yatırımların gösterdiği dalgalanmaların açıklanmasında da önem kazanmaktadır. Ancak bunu görmeden önce bölüşüm paylarının gelir ve istihdamı nasıl etkilediği ve sonra da bölüşüm paylarındaki değişmelerin yarattığı sonuçlar konusunda bir şeyler söylemekte yarar bulunmaktadır. Bu etkileri açıklayabilmek için, Kalecki'yi izleyerek, Marx'ın üretim şemaları yaklaşımını kullanmak mümkündür (Kalecki, 1971b: 80-81; Jossa, 1989: 145-146). Modelde, ekonomi, üç kesime ayrılmaktadır. I. Kesim yatırım malları üretirken II Kesim, kapitalistler için tüketim malları üretmekte, III. Kesim ise, ücret malları üretmektedir. İşçilerin hala tasarruf yapmadıkları varsayımıyla, III. Kesimin geliri C_w ,

$$C_w = W_1 + W_2 + W_3 \quad (7)$$

olarak yazılabilir. Burada W_i , i. kesimde ödenen ücretleri göstermektedir. Ancak tanım gereği, C_w aynı zamanda III. Kesimde ödenen ücretlerle karların toplamına eşit olacaktır:

$$C_w = W_3 + P_3 \quad (8)$$

Yine P_i , her bir kesimdeki karları göstermektedir. Bu durumda, (7) ve (8)'den,

$$W_1 + W_2 = P_3 \quad (9)$$

olacağı, yani, I. ve II. Kesimlerde elde edilecek toplam kar ve ücretlerin, bu kesimlerdeki üretimin değerine eşit olacağı görülebilir:

$$W_1 + W_2 + P_1 + P_2 = I + C_k \quad (10)$$

dolayısıyla da

$$P_1 + P_2 + P_3 = P = I + C_k \quad (11)$$

olacaktır. Yukarıdaki modele göre, bütün kesimlerdeki ücretlerle karlar arasındaki bölüşüm veri olduğunda, I. ve II. Kesimlerin üretimi, III. Kesimin üretim miktarını belirlemektedir. III. Kesimin istihdam ve üretimi, bu kesimdeki üretim miktarından bu kesimde çalışan işçilerin ücretleriyle satın alabilecekleri miktar düşüldükten sonra geriye kalan artığın I. ve II. Kesimlerdeki ücretlere eşit olacağı bir noktaya kadar sürdürülecektir (Kalecki 1971b: 80). Görüldüğü gibi bir kez daha, $P = I + C_k$ denklemi, Kalecki'nin genel yaklaşımında önemli bir rol

oynamaktadır; denklem, hem “çoğaltan” ilişkisinin türetilmesinde, hem de bölüşüm paylarının (ve dolayısıyla “sınıf mücadelesinin”) milli gelirin belirlenmesinde oynadığı rolü ortaya koymakta esastır (Jossa 1989: 146). Milli gelir, ücretlerle karların, karlar ise kapitalistlerin yatırım ve tüketimlerinin toplamına eşit olmaktadır (Kalecki 1971b: 81). Yine de, özellikle bölüşüm paylarındaki değişimin gelir ve istihdam üzerindeki etkilerinin incelenmesi, fiyatların oluşum sürecinin de incelenmesini gerektirmektedir. Çünkü Kalecki'nin fiyat teorisinin temelinde yer alan “monopol derecesi” yaklaşımı, bölüşüm analizinde de önemli bir yer tutmaktadır.

II. MONOPOL DERECESİ VE BÖLÜŞÜM ANALİZİ

Kalecki'nin fiyat teorisinin temelinde yer alan “monopol derecesi” yaklaşımının, tam rekabet koşullarının varsayıldığı neoklasik fiyat teorisine dayanmadığı, eksik rekabet koşullarının geçerli olduğu bir durumda fiyatların oluşum sürecini ele aldığı görülmektedir. Bu yaklaşıma göre, fiyat değişimleri, en azından kısa dönemde, iki genel başlık altında ele alınabilir: maliyetler ve arz koşulları tarafından belirlenen fiyatlar ile talep tarafından belirlenen fiyatlar. İlk gruptaki fiyatlar, atıl üretim kapasitesinin varlığı yüzünden arz esneklikleri yüksek olan “nihai mallar” (genellikle sanayi malları) için geçerliken ikinci gruptaki fiyatlar üretim ya da arz esneklikleri düşük olan hammadde fiyatlarıdır. Kalecki'ye göre, çağdaş kapitalist sistem sanayiye dayanan bir sistem olduğundan, nihai malların fiyatlarının oluşum süreci hammadde fiyatlarınınkinden daha önemlidir. Kalecki, tam rekabet varsayımının kapitalizmin hem bugünkü durumu için hem de daha erken aşamaları için pek de gerçekçi bir varsayım olmadığını düşünmektedir. Bugünkü kapitalizm, bir “yarı-monopolistik” fiyat oluşum süreci ile nitelenmektedir. Başka deyişle, tam rekabet, sistemin gerçek işleyişi hakkındaki “tehlikeli bir efsane” olmaktan öteye gidemez (Kalecki 1971e: 158).

Kalecki'nin fiyat analizine göre firmalar marjinal maliyetlerini tam olarak hesaplamayı zor ve masraflı bulurlar. Buna karşılık özellikle sınai ürün üreten ve eksik rekabet koşullarında eksik kapasite ile çalışan firmaların ortalama değişken maliyetlerinin, tam kapasite kullanımına kadar sabit kaldığı varsayılır. Böyle olunca marjinal maliyetler yerine ortalama değişken maliyetlerin kolayca bilineceğini varsayan Kalecki, firma düzeyinde fiyatın (p), temel olarak ortalama değişken maliyete eklenen bir kâr marjı (m) ile belirleneceğini ileri sürer. Firma fiyat belirlemede ortalama maliyetlerin yanısıra benzer ya da aynı mallar üreten diğer firmaların fiyatlarını da göz önüne almalıdır; çünkü, eğer firmanın fiyatı benzer malları satan öteki firmalara göre daha yüksekse,

satışlarının çarpıcı bir biçimde düşecek, buna karşılık daha düşük bir fiyat ise kar marjını daraltacaktır. Bu durumda firmanın fiyatı aşağıdaki gibi belirlenir:

$$p = mu + np^- \quad (12)$$

Burada p: firmaların ürettiği malın fiyatı; p⁻: benzer ya da aynı mal üreten firmaların ağırlıklı ortalama fiyatı; u : ortalama değişken maliyet; m: kâr marjı (mark-up) ve m ile n: firmanın “monopol derecesini” gösteren pozitif katsayıları göstermektedir. Bu analizde n < 1 varsayılmaktadır, çünkü eğer p = p⁻ ise, bu durumda p = mu + np olacaktır. Dolayısıyla,

$$p/u - n(p/u) = m$$

ve

$$p/u = m/(1-n) \quad (13)$$

Buradaki [m/(1-n)] katsayısı bize, firmanın monopol derecesini göstermektedir. m ≥ 1 ve n < 1 iken [m/(1-n)] > 1 olacaktır. Firma için yapılan analizde tekel gücünü belirleyen (m) ve (n) parametreleri farklı firmalar için farklı değerler alabilir. Her firma için yazılan fiyat denklemlerinden hareketle sanayi kolu için fiyat denklemi elde edilebilir. Aşağıda sanayi kolu için fiyat denklemleri verilmektedir:

$$p\bar{u} = m\bar{u} + np^- \quad \text{ve} \quad (14)$$

$$p^- = [m/(1-n)] \bar{u} \quad (15)$$

burada p⁻ : endüstride geçerli olan ortalama fiyatı; \bar{u} : endüstrideki ortalama değişken maliyeti; (m) ve (n), endüstri için bulunan ortalama katsayıları göstermektedir.

Kalecki'ye göre, çağdaş kapitalizmin çarpıcı bir özelliği olan sermaye yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan dev şirketler, endüstrideki fiyatları önemli ölçüde artırabilir ve monopol derecelerini yükseltebilirler. Firmalar ya da karteller arasındaki zımnî anlaşmalar, monopol derecesini artırmanın yolları arasındadır. Bunun yanında, reklam harcamaları, satış temsilcileri gibi yollar da monopol derecesinin artışına katkıda bulunmaktadır (Kalecki 1971f: 49-52).

Bununla birlikte, monopol derecesini etkileyen ve bölüşüm açısından da önemli olan iki etken daha bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, birim maliyetler içerisinde sabit maliyetlerin payındaki değişmeler, öteki ise sendikaların

gücündeki değişimlerdir. Eğer sabit maliyetler artarsa, hasılatlar-birim maliyetler oranı artmadığı sürece bir “kar daralması” ortaya çıkacaktır. Buna karşılık eğer endüstrideki ya da ekonomideki bütün firmalar arasında, varolan kar düzeyini “koruma” yönünde bir anlaşma sözkonusuysa, hasılatlar-birim maliyetler oranında bir değişme gerçekleşebilir. Böylesi zımnî bir anlaşma özellikle depresyon dönemlerinde sözkonusu olabilir; çünkü depresyonda eğer monopol derecesi değişmiyorsa, toplam hasılatlar birim maliyetlerle az çok aynı oranda azalırken sabit maliyetlerdeki düşme, birim maliyetlerde olduğundan daha az olacaktır. Bu da, fiyatların birim maliyetlerdeki düşüşle aynı oranda azaltılmaması konusundaki zımnî anlaşmaya zemin hazırlar. Sonuç olarak monopol derecesinde bir artış ortaya çıkabilir.

Öte yandan, sendikaların gücündeki bir değişme de monopol derecesini etkileyecektir. Güçlü sendikaların varlığı kar marjlarını düşürme eğilimi yaratır, çünkü yüksek bir kar/ücret oranı sendikaların ücret artışı isteklerine erişmede onların pazarlık gücünü artırır. Bu durumda, yüksek bir kar/ücret oranının maliyetlerde bir artış olmadan sürdürülemeyeceği açıktır. Böyle bir durum firmaları düşük kar marjları benimsemeye yöneltebilir; dolayısıyla da monopol derecesi bir ölçüde sendikaların etkinliği sonucunda aşağıda tutulabilir.

Kalecki'ye göre, monopol derecesindeki değişimler, gelirin hem işçilerle kapitalistler arasındaki, hem de küçük firmalarla büyük firmalar arasındaki bölüşümünü etkileyen önemli bir etkidir (Kalecki 1971f: 51). Bunu görebilmek için, katma değer (ürünün değeri ile hammadde maliyetleri arasındaki fark) ücretler, sabit maliyetler ve karlara eşit olduğunu dikkate alabiliriz (Kalecki, 1971d: 62-64):

$$\text{Sabit maliyetler} + \text{karlar} = (\eta - 1)(W + M) \quad (16)$$

Burada W toplam ücretleri, M toplam hammadde maliyetlerini, η da, monopol derecesinin bir ölçüsü olmak üzere toplam hasılatlarla birim maliyetler arasındaki oranı göstermektedir. Bu durumda ücretlerin görelî payı,

$$w = \frac{W}{W + (\eta - 1)(W + M)} \quad (17)$$

olacaktır. Eğer pay ve paydayı W ile bölersek,

$$w = \frac{1}{1 + (\eta - 1)(1 + j)} \quad (18)$$

haline gelir. Burada, $j = M/W$, hammadde değerlerinin ücretlere oranını göstermektedir. Bu ilişkiden, ücretlerin görelî paylarının, monopol derecesi η 'ye ve hammadde maliyeti/ücret oranı j 'ye bağlı olduğunu görebiliriz. Yine de, j hakkında *a priori* olarak herhangi bir şey söylenemez. Devrevî dalgalanmalar sırasında monopol derecesi arttıkça ücret payı düşerken, hammadde maliyetleri ücretlere kıyasla daha fazla düşecektir. Bu durumda net etki ihmal edilebilir düzeyde olacak ve w dalgalanmalar göstermeyecektir.

Bir bütün olarak emeğin görelî payını incelerken, karların yanısıra, sabit maliyetler içerisindeki maaşları da dikkate almamız gerekmektedir. Maaşlar ve ücretler, yukarıdaki (5) numaralı ifade ile verilmektedir:

$$W = B + \lambda Y \quad (5)$$

burada Y reel milli geliri gösterirken pozitif bir sabit olarak ifade edilen B maaşları göstermektedir. Ya da görelî paylar cinsinden,

$$(W/Y) = \lambda + (B/Y) \quad (19)$$

Kalecki'ye göre, uzun dönemde, artan yoğunlaşma yüzünden maaşların önemi artacaktır, çünkü maaşlar depresyon dönemlerinde ücretlerden daha az düşerken canlanma dönemlerinde de ücretlerden daha az artmaktadır (Kalecki 1971d: 74). Bu yüzden ücretlerle maaşlar bir bütün olarak ekonomik dalgalanmalar boyunca daha az dalgalanma eğilimi gösterirler.

Böyle bir analizde, ücretlerdeki değişimin bölüşüm üzerindeki etkilerini görebilmek için yine daha önce kullanılan üretim şemaları modeli kullanılabilir (Kalecki, 1971e). Ekonomideki bütün ücretlerde aynı oranda, μ oranında bir artış gerçekleşsin. Bu durumda ekonomideki I. ve II. Kesimlerdeki ücretler de $\mu(W_1 + W_2)$ kadar artacak ve bu kesimlerde, fiyatların artmadığı varsayımıyla, karlarda bir azalma ortaya çıkacaktır. Öte yandan, III. Kesimde, ücret artışı karları aynı oranda, yani $\mu(W_1 + W_2)$ oranında artıracaktır. Bu durum, ya bu kesimdeki üretimin artışı yoluyla ya da fiyat artışı yoluyla gerçekleşebilir. Sonuç olarak, toplam karlar değişmeyecek ve karlardan ücretlere doğru mutlak bir kayma ortaya çıkmayacaktır. Bununla birlikte, monopol derecesini dikkate aldığımızda, bu etkileri yeniden incelemek gerekmektedir. Ücretlerdeki, $(1 + \mu)$ oranında gerçekleşen artış, monopol derecesi değişmediğinde, fiyatları da aynı oranda

artıracaktır. Ancak bu kez, gelir bölüşümünde bir değişme olmayacaktır: III. Kesimdeki karlar artacak ve, bu kesimdeki karlar aslında I. ve II. Kesimlerdeki işçilere satılan ücret mallarından elde edilen hasılattan oluştuğundan, I. ve II. Kesimin karları da aynı oranda artacaktır.

Yukarıda, monopol derecesinin sendika etkinliğine bağlı olduğu ve daha yüksek mark-up'ların daha yüksek ücretler için pazarlığı kısıtlıdıracağı söylenmişti. Bu durumda, sendikal güç, mark-up'ları kısıtlamakta ve fiyatlardaki artış oranının, ücretlerdeki artış oranından daha düşük olmasına yol açmaktadır. Bu durumda, karların payı azalırken ücretlerinki artabilir; yine de, ücret artışlarının tedrici bir biçimde, günlük pazarlıklar sonucu değiştiği düşünüldüğünde, bu yeniden dağıtım görece sınırlı olacaktır. Ücret artışlarının gelirin karlardan ücretlere doğru yeniden dağıtımına yol açtığını düşünelim. III. Kesimde, karlardaki artış hala $(1 + \mu)$ oranında olacak, ancak yeniden dağıtım sonucunda, toplam ücretler, ücret artış oranından daha fazla artacaktır. Bu durumda, III. Kesimdeki üretim ve istihdam artarken, öteki iki kesimde üretim ve istihdam değişmeyecektir. Başka deyişle, atıl kapasitenin var olduğu varsayımı ile, yatırım ve tüketimin değeri değişmezken işçilerin tüketimi artacaktır.

Toplam ücretlerin değeri ücret oranındaki artıştan daha fazla arttığında, toplam karlar da ücret oranlarından daha az artacaktır: III. Kesimdeki kar artışı, ücret oranındaki artışla aynı oranda olacaktır, ancak II. ve III. Kesimlerdeki karlar, mark-up'lardaki düşüşün (sendikal güçten kaynaklanan) bir sonucu olarak, ücret oranından daha az artacaktır. Bu durumda Kalecki'ye göre, "sendikal güçteki bir artışı gösteren bir ücret artışı –klasik iktisadın öngörülerine ters bir biçimde– istihdamda bir artış yaratacaktır. Bir depresyon durumunda, sendikaların, kendisini ücret kesintilerine izin vermekte ifadesini bulan güçsüzlüğü ise işsizliğin önlenmesi bir yana, daha da ağır bir işsizliğe yol açacaktır." (Kalecki 1971e: 163). Dolayısıyla, sendikaların pazarlık gücünde kendisini gösteren sınıf mücadelesi hem bölüşümü, hem de istihdamı etkilemektedir (Kalecki, 1971g). Yine de, bu bölüşümün atıl kapasitenin (esnek arzın) varolmasına bağlı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır; çünkü aksi halde fiyatlar yalnızca talep koşullarına bağlı olacaktır (Kalecki, 1971e: 164).

Kalecki'nin analizindeki iki temel özellik, ilk olarak endüstri üretimi içindeki gayri safi karların payının gayri safi kar marjı düzeyine, ya da daha doğru bir deyimle monopol derecesine bağlı olması ve ikinci olarak da, toplam karların kapitalistlerin toplam yatırım harcamaları ile tüketim harcamalarına bağlı olmasıdır (Robinson, 1977: 13-14). Böyle bir yaklaşımın, Joan Robinson'a göre Keynes'in efektif talep teorisine karşı iki önemli avantajı bulunmaktadır (Robinson, 1977: 13-14). İlk olarak burada Keynes'te olduğu gibi marjinal

tüketim eğilimi gibi “psikolojik” bir değişkene gereksinim duyulmamakta, ilişkiler yapısal olarak ifade edilmektedir. İkinci olarak da denge yatırım-tasarruf eşitliği üzerinden tanımlanmamakta, bunun yerine yatırımlardaki artış ücret artışı getirmekte, bu da işçilerin tüketimini ve giderek karları artırmaktadır; dolayısıyla dengeye ulaşılması bölüşüm paylarındaki değişmeler yoluyla sağlanmaktadır. Bu bakımdan işçilerin tasarrufta bulunmadığı varsayımı analiz açısından oldukça önemlidir, çünkü bu varsayım, modelde karların doğrudan kapitalistlerin kararlarıyla belirlenmesini sağlamaktadır. Bunun yanında monopol derecesi reel karları doğrudan etkilemekten çok reel ücretler, maaşlar, efektif talep ve istihdam üzerindeki etkileri yoluyla önem kazanmaktadır. Buradaki önemli nokta, bölüşüm paylarındaki değişimin üretimdeki değişmeler yoluyla gerçekleşmesidir (Feiwel, 1989: 59). Yine de böyle bir anlayış üretim ve istihdamda dalgalanmalar olmayacağı anlamına gelmemektedir. Ancak bunu görebilmek için Kalecki'nin yatırım teorisinin ve yatırımlardaki dalgalanmaların yol açtığı üretim ve istihdam dalgalanmalarının ele alınması gereklidir.

III. YATIRIMLARIN BELİRLENMESİ VE EKONOMİK DALGALANMALAR

Kalecki'nin efektif talep teorisinin temelinde yer alan düşünce, yukarıda (1) numaralı denklemde ifade edildiği gibi, karların temel belirleyicisi olarak yatırımlar ve kapitalistlerin tüketimleri olduğudur. Bu da aslında, Keynes'in düşüncesine benzer bir biçimde, kapitalist bir ekonomide, üretim ve istihdamdaki dalgalanmaların esas olarak yatırımlardaki dalgalanmalardan kaynaklandığını göstermektedir. Kalecki'nin devrevi dalgalanma modeli de, Keynes'te olduğu gibi, yatırımların ve bununla birlikte üretim ve istihdamın tam istihdama karşılık gelen düzeylere erişemeyeceğini, ancak devrevi olarak dalgalanacağını göstermektedir (Lopez, 2002: 613). Ancak Kalecki'nin Keynes'ten farklı olduğu nokta, bu dalgalanmaların büyük ölçüde kapitalistlerin ya da girişimcilerin karlılıkta ortaya çıkan değişmelerden etkilenen kararlarına bağlı olduğudur. Kalecki'nin Keynes'in *Genel Teorisi* üzerine yazdığı eleştiride (Targetti ve Kinda-Hass, 1982) vurguladığı nokta, Keynes'in sermayenin (ve yatırımın) marjinal etkinliğinin büyük ölçüde faiz oranlarına ve giderek beklentilere bağlı olması olgusunun piyasa psikolojisindeki değişmeler sonucu yatırımları belirlenemez kılmasıdır. Bu durumda Keynes'in yatırım teorisinde aslında gelecek bugüne indirgenmekte, başka deyişle piyasa psikolojisi ve beklentilerin veri olarak alındığı statik bir çerçeve benimsenmek zorunda kalmaktadır (Targetti ve Kinda-Hass, 1982: 251-53). Böyle bir yapıda ise yatırımlardan kaynaklanan devrevi dalgalanmaları açıklamak güçleşmektedir. Bunun yanında Kalecki'nin Keynes'e yönelttiği bir başka eleştiri, Keynes'in

firmaların eriştikleri karlılık düzeyinin yatırımlar üzerindeki etkisini dikkate almaması, ekonomik kararların karları belirleyen temel etken olduğunu dikkate almadan daha çok tasarruf (ve tüketim) eğilimi üzerinde durmaktadır. Bu bakımdan, Kalecki'ye göre Keynes, yatırımlar ile yatırım kararları arasında bir ayırım yapmamaktadır. Oysa yatırım kararları, sermaye malları siparişi ve bu malların yatırımda kullanılmasını birbirinden ayırmak gerekmektedir (Kalecki, 1937a; Lopez, 2002: 613-14). Yatırım kararları ile yatırımlar arasındaki bu ayırım, birazdan göreceğimiz gibi, yatırım ve dolayısıyla üretim ve istihdamdaki dalgalanmaların anlaşılmasında esastır.

Kalecki'nin yatırım teorisi, "artan risk ilkesi" görüşüne dayanmaktadır (Kalecki 1937b; Mott, 1985/86; Nakamura, 2002). Bu yaklaşıma göre, firmaların yatırım yapabilme kapasiteleri yalnızca yatırımları finanse edecekleri fonları ödünç almanın maliyeti olan faiz oranına değil, firmanın yatırımının içsel finansman kaynağı olan karlılık düzeyine de bağlıdır. Firmanın karlılık düzeyi, aynı zamanda firmanın kredi bulabilme kapasitesini de belirleyecektir, çünkü karlılık düzeyi yüksek olan bir firmanın dışsal fon bulmasının maliyeti daha düşük olacaktır. Kalecki'ye göre yatırımın marjinal riski yatırılan miktarla birlikte artmaktadır, çünkü yatırımın başarısız olması ya da firmanın iflas etme riskinin yanısıra firmanın likidite sıkıntısı içine girme riski de yatırım arttıkça yükselecektir. Bu durumda yatırımı belirleyecek iki temel unsur ödünç fon maliyeti olan faiz oranı ile yatırımın riski olacaktır.

Eğer k yatırılması düşünülen verilmiş sermaye miktarı, π , yatırımın ekonomik ömrü boyunca gelecekte elde edilmesi beklenen kar miktarı ve ε , gelecekte elde edilmesi beklenen kar oranı ise, bu durumda kar miktarı, tanım gereği, $\pi = \varepsilon k$ olacaktır. Bu durumda girişimci yatırım yaparken bu karı maksimize etmeye çalışacaktır. Eğer piyasa faiz oranı ρ ve yatırımın marjinal riskini σ ile gösterecek olursak, yatırımın toplam maliyeti de $(\rho + \sigma)k$ kadar olacaktır. Bu durumda kar maksimizasyon problemi,

$$\max f(k) = [\pi - (\rho + \sigma)] k \quad (20)$$

haline dönüşmektedir. Dolayısıyla, birinci derece koşulları gereği,

$$f'(k) = \rho + \sigma \quad (21)$$

olacaktır. Görüldüğü gibi firmanın optimum yatırım miktarı veri faiz oranı ve yatırımın marjinal riski tarafından belirlenecektir. Başka deyişle sermayenin marjinal etkinliği faiz oranı ile yatırımın riskinin toplamına eşit olmaktadır. Bu iki

büyüklik veri iken, yatırımın karlılığının azalan bir seyir göstermesi beklenir, çünkü yatırım miktarı arttıkça ölçeğe göre eksi ekonomiler devreye girecektir. Ayrıca aksak rekabet koşulları da karlılığın azalan bir seyir izlemesine yol açmaktadır. Buna karşılık $(\rho + \sigma)$ toplamı sabit kabul edilebilirse de, eğer marjinal risk yatırımın miktarı arttıkça artıyorsa bunun da artan bir seyir izleyeceği söylenebilir. Bu durumda, *ceteris paribus*, artan risk yüzünden yatırımın karlılığı azalacak ve girişimciler yatırımın karlılığı sıfır olana dek yatırımlarını sürdürecektir. Görüldüğü gibi, Kalecki'nin artan risk ilkesine dayanan yatırım teorisi, faizlere Keynes'te olduğu kadar önem atfetmemektedir, çünkü dışsal finansman firmanın likidite riskini artıracak ve firmanın kredi alma yeteneği de giderek içsel olarak yaratılan fonlarla yatırımlarını finanse edebilmesine bağlı olacaktır (Mott, 1985/86; aktaran Lopez, 2002: 617).

Kalecki'nin yatırım teorisinin bir başka yönü, devrevi dalgalanmaları büyük ölçüde yatırım dalgalanmalarıyla açıklamasıdır. Her ne kadar Kalecki'nin devrevi dalgalanma modeli, 1930'lardan 1970'lere kadar bu konudaki yazıları (Kalecki 1937a; 1962; 1968; 1971c) boyunca küçük değişiklikler göstermiş olsa da, bu yazıların hepsinde yatırımlar ile gelir bölüşümü devrevi dalgalanmaların açıklanmasında temel bir rol oynamaktadır. Bu modellerde yatırımlar, firmaların gerçekleştirdiği ve artan risk ilkesi tarafından düzenlenen sermaye birikimine bağlı olurken, yukarıda (1) numaralı denklemden de anımsanacağı gibi, kapitalistlerin tüketimi ve sabit sermayedeki değişiklikler birlikte kar oranını belirlemektedir. Şimdi, böyle bir yaklaşımı ortaya koyan bir modeli (Kalecki, 1962) ele alalım. Modelin temel varsayımları, hükümet harcamaları ve vergilerin bulunmadığı kapalı bir ekonomi, işçilerin tasarruflarında bulunmaması, stok değişimlerinin dikkate alınmaması ve tüketim harcamalarında gecikmenin olmamasıdır. Modelde Kalecki'nin vurguladığı gibi yatırım kararları ile gerçekleşen yatırım birbirinden ayrılmaktadır. Modelde, herhangi bir t dönemindeki yatırım kararlarını (D_t) belirleyen üç temel değişken bulunmaktadır: kapitalistlerin tasarrufları (S_t), karlardaki değişimler (ΔP_t) ve sermaye stokundaki değişimler (ΔK_t). Bu ilişkinin aşağıdaki gibi doğrusal olduğunu varsayalım:

$$D_t = aS_t + b\Delta P_t - c\Delta K_t + d \quad (22)$$

burada a, b, c pozitif katsayıları ve d aşınma payını göstermektedir. Bu denkleme göre, yatırım kararları firmaların gerçekleştirdiği sermaye birikimlerinin artan bir fonksiyonudur; tasarruflar da sermaye birikimiyle pozitif bir ilişkiye sahip olduğu varsayılırsa (kapitalistler karlarının tüketmedikleri kısmını yatırım yapmakta kullanmaktadır) yatırım kararları ile tasarruflar arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Ayrıca yatırım kararları karlardaki değişimle pozitif, firmanın sabit

sermaye stokundaki değişmelerle de negatif yönlü ilişkilidir. Burada, sistemin durağan olduğunu, yani aşınma payının sıfır olduğunu ($d = 0$), yatırımların tasarruflara eşit olduğunu ($I = S$) ve bu dönemdeki yatırımın geçmiş dönemde verilen yatırım kararlarına eşit olduğunu ($I_t = D_{t-1}$ ya da $I_{t+1} = D_t$) varsayar ve sermaye stokundaki değişmelerin yatırıma eşit olduğunu ($I_t = \Delta K_t$) düşünersek, model aşağıdaki biçime dönüşecektir:

$$I_{t+1} = (a - c)I_t + b\Delta P_t \quad (23)$$

Yukarıdaki karlarla yatırım ve kapitalistlerin tüketimini gösteren (3) numaralı ifadeye göre,

$$P_t = I_t / (1 - q)$$

olacağından, aynı ilişki

$$I_{t+1} = (a - c)I_t + bg\Delta I_t \quad (24)$$

biçimini alacaktır. Burada, $g = [1/(1 - q)]$ olarak tanımlanmaktadır. Bu ifadeyi basitleştirmek için, $(a-c) = \alpha$ ve $bg = \beta$ olarak tanımlar ve $\Delta I_t = I_t - I_{t-1}$ yazarsak ilişki, ikinci dereceden bir fark denklemi haline dönüşecektir:

$$I_{t+1} = \alpha I_t + \beta (I_t - I_{t-1}) \quad (25)$$

Bu denklemin kararlı denge verebilmesi için koşullar: 1) $1 - (\alpha + \beta) + \beta = (1 - \alpha) > 0$ ya da katsayılar cinsinden $[1 - (a - c)] > 0$ ile 2) $(1 - \beta) > 0$ veya $bg < 1$ ya da $g < (1/b)$ olmalıdır. Kalecki, ilk koşulu vurgulayarak $(a - c) < 1$ olması gerektiğini belirtmektedir [ayrıca, $(a-c) > 0$ olmalıdır]. Modelde, a katsayısı, tasarrufların hangi ölçüde yeniden yatırıldığını gösterdiğinden 1'den büyük olmayacaktır (Kalecki, 1962: 138). Bu durumda model, bir trend değeri etrafında devrevi dalgalanmaları ortaya koyacak ve denge, Harrodcu "bıçak sırtı" olma özelliğini koruyacaktır; dengeden bir kez ayrıldığında geri dönüş şansa bağlıdır (Kalecki, 1962: 134). Bu bakımdan Kalecki'nin, hem ekonominin genel özellikleri hem de istikrar özellikleri bakımından bir analitik çerçeve sağladığı söylenebilir (Lopez, 2002: 614). Bu analitik çerçeve ise, görüldüğü gibi neoklasik analizin benimsediği çerçeveden oldukça farklıdır. Dolayısıyla, Kalecki'nin analizi ile alternatif yaklaşımlar arasındaki ilişkiye değinmekte yarar görünmektedir.

IV. KALECKİ VE KLASİK-MARKSİST İKTİSAT

Görüldüğü gibi, Kalecki'nin yaklaşımı bölüşüm, büyüme ve fiyat teorileri bakımından yerleşik neoklasik iktisada önemli bir alternatif olarak görülebilir. Zaten bu yüzden Kalecki'nin görüşlerinin "Post Keynesyen" iktisatla yakından ilişkili olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bununla birlikte, yukarıda anlatılanlardan, Kalecki'nin yaklaşımının Keynesyen özelliklerin yanısıra, hatta belki de daha da çok, Klasik-Marksist düşünce okuluna yakın özellikler taşıdığı görülmektedir. Yaklaşımında özellikle, sermaye birikimi, büyüme ve bölüşüm ilişkisi öne çıkarılmakta ve devrevi dalgalanmaların kapitalizmin yapısal özellikleri arasında olduğu vurgulanmaktadır. Bu özellikler ise, Keynesci teoriden daha çok Klasik-Marksist iktisadı tanımlayan temel özellikler olarak görünmektedir.

Klasik-Marksist okulda (Özel, 2001: 29-33; 2002) iktisat, esas olarak uzun dönemli *sermaye birikimini* ve dolayısıyla da üretim ve toplam ürünün toplumdaki sınıflar arasındaki bölüşümünü açıklamaya yönelmekte, bu yüzden de benimsenen analitik çerçeve özünde dinamik bir nitelik taşımaktadır. Analizin kullandığı temel değişkenler, sosyal ve kurumsal ilişkilerin merkezi öneme sahip olduğu "yapısal" nitelikteki değişkenler, yani teknolojik bağımlılık ilişkileri ile kurumsal ilişki, süreç ve etkinliklerdir. Analizde ayrıca üretim ve mübadele alanları birbirlerinden ayrılarak asıl ağırlık üretim alanına verilmektedir. Temel analiz birimi olan sınıfların sosyal hiyerarşi içerisinde buldukları konum da bütünüyle üretim sürecine göre tanımlanmaktadır; bu yüzden de bölüşüm sorunu temel analitik sorunlardan birisi haline gelmektedir. Bölüşüm hem değer ve denge fiyatlarının belirlenmesinde, hem de uzun dönem sermaye birikim sürecinin işleyişinde son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Klasik-Marksist sistemde üretim ve dolaşım (mübadele) alanlarının birbirinden ayrı tutulması, değer ve fiyat teorilerinin de ayrışmasına yol açmaktadır. Analizde değer, malların birbirleriyle mübadelesinin gerisinde yer alır ve bütünüyle üretim kesiminde, tüketici tercihleri veri alınarak belirlenirken fiyatlar dolaşım alanında, serbest rekabet sonucunda belirlenir. Yine de, bu analizde dikkate alınan fiyatlar, aslında piyasada, arz ve talebin etkileşimi sonucunda belirlenen piyasa fiyatları değil, uzun dönemde piyasa fiyatlarının kendilerini izleyeceği varsayılan "üretim fiyatları" ya da "doğal fiyatlar"dır. Üretim fiyatları bütünüyle bir maliyet fiyatlaması (*markup*) süreci sonucunda, üretim maliyetlerine, uzun dönemde sektörler arasında tekdüze (*uniform*) kar oranı tarafından belirlenen kar marjının eklenmesiyle, bulunmaktadır. Fiyatlar, üretimin teknik maliyetini karşılayacak ve tekdüze kar oranı sağlayacak biçimde belirlenmektedir. Tekdüze kar oranının belirlenebilmesi için girdi

fiyatlarının da bilinmesi gerektiğinden ve girdiler de aslında öteki sektörlerin çıktıları olduğundan, bütün fiyatlar ve ücretlerin birlikte belirlenmesi gerekmektedir. Ancak bu da ekonomideki kar payının (ya da ücret payının) ve kar oranının (ya da ücret oranının) önceden verilmesini gerektirmektedir. Görüldüğü gibi Klasik-Marksist analizde, sistemin uzun dönemli davranışı önem kazanmakta ve uzun dönem dengesinin nasıl sağlanacağı ön plana geçmektedir. Uzun dönem dengesi, serbest rekabet sonucunda bütün sektörler arasında eşitlenen tekdüze kar oranı tarafından tanımlanmakta, bu kar oranı da, piyasa fiyatlarını kendisine doğru yönelten “çekim merkezleri” olarak kavramlaştırılan “doğal” üretim fiyatlarını belirlemektedir. Dolayısıyla Klasik-Marksist iktisadi düşünce okulu, esas olarak “keyfi ve arızı” olan ile ya da değişmelerin yarattığı geçici etkilerden çok sistematik ve kalıcı ilişkiler ile ilgilenmektedir. Bunu ortaya koyabilmek ve Klasik gelenekle Kalecki (ve Keynes) arasındaki farkları daha iyi anlayabilmek için, Ricardo’nun Malthus’a yazdığı 24 Ocak 1817 tarihli mektubundan Keynes’in yaptığı aşağıdaki alıntıyı dikkate alabiliriz:

Bana göre, böylesine sık biçimde seninle tartıştığımız komulardaki görüş farklılıklarımızın önemli bir nedeni, senin her zaman belirli değişmelerin dolaysız ve geçici etkilerini dikkate alırken, benim bu dolaysız ve geçici etkileri bir yana bırakarak bütün dikkatimi, bu değişmelerden kaynaklanan sürekli durumlar üzerinde yoğunlaştırmamdır. Belki de sen bu geçici etkilere gereğinden fazla önem verirken, ben bunlara gereğinden az önem atfediyorum. Konuyu doğru bir biçimde ortaya koyabilmek için, bu etkiler [geçici ve sürekli olanlar] birbirinden ayrılmalı ve her birine uygun bir biçimde ağırlık verilmeli. (aktaran: Keynes, 1973: 97)

Malthus, 26 Ocak 1817 tarihli mektubunda (Keynes, 1973: 97-98), Ricardo’nun bu düşüncesiyle paylaştığını, ancak görüş farklılıklarının daha özgül ve temel bir nedeni olarak da Ricardo’nun talep koşullarını dikkate almaması, buna karşılık kendisinin toplam talep, ya da Keynes’in adlandırmasıyla “efektif talep”teki değişmelerin etkileri üzerinde yoğunlaştığını belirtmektedir. Başka bir deyişle Ricardo efektif talebin gerisindeki gerçek maliyet ve bölüşüm paylarını dikkate almakta, dolayısıyla da Malthus’un yöntemini bir ölçüde yüzeysel görmektedir (Keynes, 1973: 88). Bu farklılık, aslında Klasik-Marksist gelenekle (Malthus’un habercisi olduğu) Keynesyen gelenek arasındaki temel farklılıklardan birisi olarak kendisini göstermektedir. Gerçekten de Keynes, tıpkı Malthus gibi, efektif talebin kısa dönemli etkileri üzerinde durmaktayken, Rikardocu (Klasik-Marksist) gelenek uzun dönemli “çekim merkezi”ne dayanan analiz biçimini yeğlemektedir.

Bu konuda Kalecki'nin konumu oldukça ilginç görünmektedir, çünkü Kalecki'de bu ayrılık aynı analitik yapı içerisinde ortaya çıkmaktadır: Kalecki bir yandan Klasik-Marksist geleneğin temel sorunsalı olan sermaye birikim ve bölüşüm sorunlarını analizinin temeline yerleştirirken diğer yandan efektif talebin sermaye birikim süreci üzerindeki kısa dönemli etkileriyle de uğraşmaktadır. Yine de, Kalecki'nin bölüşüm teorisiyle devrevi dalgalanmalar teorisinin tatmin edici bir biçimde bütünleştirilmediği yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Jossa, 1989: 142). Bu bakımdan, özellikle Klasik-Marksist gelenek açısından teorinin uzun dönem denge (normal) değerlere uzatılmadığı, daha çok kısa dönemli dalgalanmaları dikkate alabildiği söylenmektedir. Ne varki Kalecki için, tıpkı Keynes'de olduğu gibi, uzun dönem trendi yavaşça değişen kısa dönemlerin bir birleşimidir; yani uzun dönemin bağımsız bir varlığı sözkonusu değildir (Jossa, 1989: 153). Başka deyişle, kapitalizmin analizi, devrevi dalgalanmaların dikkate alındığı ya da dengenin uzun dönemli bir çekim merkezi olarak tanımlandığı bir analitik yapıyı gerektirmek bir yana, kısa dönemli ardışık, “kayan dengelerin” (*shifting equilibria*) dikkate alındığı bir kısa dönem analizi olmak zorundadır. Bu bakımdan, Kalecki'nin teorisi, özellikle Marxçı üretim şemaları yaklaşımı bakımından, kar oranlarının eşitlenmesi yönündeki uzun dönem eğilimini dikkate almamakta, dolayısıyla da bir uzun dönem dengesinin varlığını gözden kaçırmaktadır (Jossa, 1989: 148-153; Nell, 1989: 160-163).

Bunun bir nedeni olarak, monopol derecesi üzerinde gereğinden fazla durulması gösterilmektedir; bu analizde karlar, ürün fiyatı ile birim maliyetler arasındaki farklar olarak tanımlanmakta ve gelirin emek ve sermaye arasındaki bölüşümü monopol derecesi tarafından belirlenmektedir.⁴ Bu bakımdan, Kalecki gerçekleşen karları, Klasik-Marksist yaklaşımda olduğu gibi “normal karlar” yani sermayenin “normal” koşullara ulaşıldığında elde edeceği kar olarak tanımlamamakta; ayrıca üretim fiyatları (“normal/doğal” fiyatlar) ile piyasa fiyatları arasında da bir ayırım yapmamaktadır (Nell, 1989: 160). Monopol derecesi, efektif talepteki değişimlerden etkilenmeyecek bir fiyat oranının türetilmesinde kullanışlı gözükmemektedir. Bunun nedeni, monopol derecesinin, firmanın ürettiği malın hem arz, hem de, en azından kısmen, talep esnekliğine bağlı olması ve bölüşümdeki değişimler yoluyla efektif talepten etkilenmesidir. Bu bakımdan ortaya çıkan bir güçlük, Kalecki'nin monopol derecesi yaklaşımında firma bazındaki (ya da endüstriyel) talebin esnek olmadığının vurgulanması yüzünden, ekonominin genelini dikkate alan makro analize nasıl geçileceğinin pek belirgin olmamasıdır (Dobb, 1973: 269). Her ne kadar bu toplulaştırma, yukarıda da belirtildiği gibi, ağırlıklı ortalamalar cinsinden yapılıyor olsa da, Dobb'un vurguladığı gibi, oligopolistik yapının analize sokulmasının “hayali talep eğrileri”ni gerektirmesi analitik bakımdan

Kalecki'nin konumunu zayıflatmaktadır (Dobb, 1973: 269n). Çünkü bu durumda analiz üretim maliyetlerinin vurgulandığı Klasik gelenekten uzaklaşarak, talep koşullarının öne çıktığı neoklasik bir boyuta uzanmaktadır. Bu bakımdan analizdeki bir diğer önemli güçlük, Kalecki'nin teorisinin daha çok eksik rekabet koşullarını kabul ediyor olması, yani mark-up oranının serbest rekabette sıfır düzeyinde olduğunun kabul edilmesidir (Dobb, 1973: 269). Bu, Klasik-Marksist gelenekteki, serbest rekabetin tekdüze ve pozitif bir kar oranı yaratabildiği (ya da Marksist terimlerle, rekabetçi koşullarda da pozitif artık değer söz konusu olduğu) düşüncesine ters düşen bir kabul olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Kalecki'nin teorisi, uzun dönem kar oranlarının eşitlenmesi anlayışına dayanan bir "normal fiyat" teorisi gerektirmektedir (Nell, 1989: 162-163).⁵ Böyle bir yaklaşım, Kalecki'nin analizinin fiyat, bölüşüm ve büyüme perspektiflerini birarada ortaya koyabilen tutarlı bir alternatif haline gelmesini sağlayabilecektir.

SONUÇ

Kalecki'nin iktisadi analizi, basit ve sade bir model çerçevesinde efektif talep ilkesi ile bölüşüm perspektifini bütünleştiren bir analiz olduğundan, kapitalizmin özünde istikrarsız olan yapısının ortaya konmasında, hem Klasik-Marksist, hem de Keynesci yaklaşımlardan çıkarılabilecek dersleri biraraya getirebilen özgün ve güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bir yandan eksik rekabet koşullarının, öte yandan da bölüşümün ve efektif talebin kapitalist sistemin işleyişindeki önemi, Kalecki'nin yaklaşımının sahip olduğu, sistemin istikrarsızlığını vurgulayan öteki iki yaklaşımın, yani Klasik-Marksist ve Keynesyen okulların, arasında kurulabilecek analitik bir köprü işlevi görmesini sağlayabilecek temel özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, Kalecki'nin iktisadi yaklaşımının, yukarıda sözü edilen analitik eksiklikleri bir yana bırakıldığında, neoklasik iktisada bir alternatif oluşturulabilmesinde sağlayabileceği avantajlar da gözden uzak tutulmamalıdır.

NOTLAR

¹ Yine de, Davidson (2000, 2002) tersini düşünmekte, Keynes ile Kalecki'nin yaklaşımları arasında çok önemli farklılıklar olduğunu ileri sürmektedir. Davidson'a göre Kalecki'nin analizi Keynes'ten çok Kahn'ın geliştirdiği çoğaltan analizine yakındır. Davidson ayrıca, paraya Keynes'te verilen önemin Kalecki'de söz konusu olmadığını düşünmektedir. Yine de efektif talep ilkesinin Kalecki tarafından da

vurgulanması iki yazar arasındaki yakınlıkların önemsiz olmadığı biçiminde yorumlanabilir (Lopez, 2002).

² Robinsın ile Kalecki'nin, hem büyüme ve bölüşüm arasındaki ilişkilerin önemini dikkate almaları, hem de eksik rekabet teorileri konusunda yaptıkları katkılarla Post Keynesyen iktisadın teorik yapısının güçlendirilmesi ve neoklasik iktisada gerçek bir alternatif olabilecek olgunluğa erişmesinde önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Aslında Kalecki'yi akademik (ya da Anglo-Sakson) dünyaya tanıtan kişi de, Joan Robinsın'un kendisidir. Hatta, Robinsın'un kendisini, analiz çerçevesi olarak Keynes'ten çok Kalecki'ye yakın gördüğünü de ileri sürmek mümkün görünmektedir. Bu konuda bakınız: Robinsın (1977).

³ Bu noktaya aşağıda yatırım dalgalanmalarına ilişkin model açıklanırken tekrar dönülecektir.

⁴ Ayrıca, monopol derecesi yaklaşımı, bir totoloji olduğu biçiminde eleştirilere de uğramıştır (Sawyer, 1985: 28-36).

⁵ Efektif talep ilkesinin bölüşüm ve büyüme bakımından oynadığı rol ile "normal fiyat" teorisinin birleştirilmesi konusundaki son çabalardan birisi için bkz. Lavoie (2003). Yine de, bu modeldeki sonuçlar esas olarak normal ve gerçekleşen kar oranları ya da kapasite kullanım oranları arasındaki farklara bağlı olduğundan, model özü itibarıyla Klasik-Marksist çizgiden çok "kayan denge" yaklaşımının sözkonusu olduğu Kalecki çizgisine yakın durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arestis, Philip, Stephen Dunn and Malcolm Sawyer, (1999), "Post Keynesian Economics and Its Critics", *Journal of Post Keynesian Economics*, 21(4), 527-49.
- Davidson, Paul (2000), "There are Major Differences between Kalecki's Theory of Employment and Keynes's General Theory of Employment, Interest, and Money", *Journal of Post Keynesian Economic*, 23(1), 3-25.
- Davidson, Paul (2002), "Keynes versus Kalecki: Responses to Lopez and Kriesler", *Journal of Post Keynesian Economic*, 24(4), 631-641.
- Dobb, Maurice (1973), *Theories of Value and Distribution since Adam Smith: Ideology and Economic Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Feiwel, George (1989), "The Legacies of Kalecki and Keynes," M. Sebastiani (ed.), *Kalecki's Relevance Today*, St. Martin's Pres, 45-80.
- Harcourt, Geoffrey ve Omar F. Hamouda (1988), "Post-Keynesianism: From Criticism to Coherence?" *Bulletin of Economic Research*, 40(1), 1-33.

- Jossa, Bruno (1989), "Class Struggle And Income Distribution In Kaleckian Theory," M. Sebastiani (ed.), *Kalecki's Relevance Today*, St. Martin's Press, 142-159.
- Kalecki, Michal (1937a), "A Theory of the Business Cycle", *Review of Economic Studies*, February Issue.
- Kalecki, Michal, (1937b), "The Principle of Increasing Risk", *Economica*, 14, 440-447.
- Kalecki, Michal (1962), "Observations on the Theory of Growth", *Economic Journal*, March, 135-53.
- Kalecki, Michal (1968), *Theory of Economic Dynamics*, New York: Monthly Review Press.
- Kalecki, Michal (1971a), *Selected Essays On The Dynamics of The Capitalist Economy: 1933-1971*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalecki, Michal (1971b), "The Determinants of Profits," *Selected Essays On The Dynamics of The Capitalist Economy: 1933-1971*, Cambridge: Cambridge University Press, 78-92.
- Kalecki, Michal (1971c), "Outline of A Theory of Business Cycle", *Selected Essays On The Dynamics of The Capitalist Economy: 1933-1971*, Cambridge: Cambridge University Press, 1-14.
- Kalecki, Michal (1971d), "Distribution of National Income," *Selected Essays On The Dynamics of The Capitalist Economy: 1933-1971*, Cambridge: Cambridge University Press, 62-77.
- Kalecki, Michal (1971e), "Class Struggle and Distribution of National Income" *Selected Essays On The Dynamics of The Capitalist Economy: 1933-1971*, Cambridge: Cambridge University Press, 156-164.
- Kalecki, Michal (1971f), "Costs and Prices", *Selected Essays On The Dynamics of The Capitalist Economy: 1933-1971*, Cambridge: Cambridge University Press, 49-52.
- Kalecki, Michal (1971g) "Political Aspects of Full Employment," in *Selected Essays On The Dynamics of The Capitalist Economy: 1933-1971*, Cambridge: Cambridge University Pres.
- Keynes, John Maynard (1972), "Thomas Robert Malthus", *Essays in Biography; vol. X of The Collected Writings of John Maynard Keynes*, Cambridge: Royal Economic Society, 71-108.

- Lavoie, Marc (2003), "Kaleckian Effective Demand and Sraffian Normal Prices: Towards a Reconciliation", *Review of Political Economy*, 15(1), 53-74.
- Lopez, Julio G. (2002), "Two Versions of the Principle of Effective Demand: Kalecki and Keynes", *Journal of Post Keynesian Economics*, 24(4), 609-22.
- Mott, Tracy (1985/86), "Kalecki's Principle of Increasing Risk and the Relation among Mark-up Pricing", *Economic Forum*, Winter 1985/1986, 15, 65-76.
- Nakamura, Tamotsu (2002), "'The Principle of Increasing Risk': Kalecki's Investment Theory Revisited", *Review of Political Economy*, 14(1), 115-23.
- Nell, Edward (1989), "The Rate of Profit In Kalecki's Theory," in M. Sebastiani (ed.), *Kalecki's Relevance Today*, St. Martin's Press, 160-163.
- Özel, Hüseyin (2001), "İktisadi Analiz Tarihine Nasıl Yaklaşmak Gerekir?" *Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 19-38.
- Özel, Hüseyin (2002), "Bir 'Zenginlik' Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(4), 146-171.
- Robinson, Joan (1977), "Kalecki and Keynes", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 13-14.
- Sawyer, Malcolm (1985), *The Economics of Michal Kalecki*, M.E. Sharpe, 28-36.
- Sawyer, Malcolm (1996), "Post-Keynesian Macroeconomics" *A Guide to Modern Macroeconomics*. D. Greenway et. al (eds.), London: Routledge.
- Targetti, Ferdinando ve Bogulslawa Kinda-Hass (1982), "Kalecki's Review of Keynes' General Theory," *Australian Economic Papers*, 244-260.